

TƏBİƏTİ MÜHAFİZƏ FONDLARI EKOLOJİ PROQRAMLARIN MALİYYƏLƏŞDİRİLMƏSİNİN ƏSAS MƏNBƏLƏRİ KİMİ

İlqar Bəylər oğlu Xəlilov , Nazənin Musa qızı Babayeva

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Bakı, Azərbaycan

E-mail: nazeninbabayeva2001@gmail.com

Ekoloji proqramlar - ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, ekoloji tarazlığın qorunub saxlanması və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadəni əhatə edən proqramlar sistemidir. Respublikamızın müxtəlif regionlarında həyata keçirilən ekoloji proqramlar məqsəd və mahiyyət etibarilə xalqın yaşam səviyyəsinin yüksəldilməsinə, ölkə iqtisadiyyatının inkişafına ekoloji şəraitin yaxşılaşdırılmasına, təbii sərvətlərdən rəşional şəkildə istifadə edilməsinə xidmət göstərir. Ekoloji proqramların həyata keçirilməsində savadlı kadrların, mütəxəssislərin, çalışqan gənclərin rolunun böyük olduğu kimi maddi vəsaitin də olması zəruridir. Bu proqramlar üçün müxtəlif mənbələrdən (yerli büdcələr, nazirlik, komitələrin vəsaitləri, müəssisələrin öz vəsaitləri və s.) maliyyə ayrılmasına baxmayaraq, əsas rolu dövlət büdcəsi təşkil edir. Təbiətdən mühafizə tədbirlərinin həyata keçirilməsi və ekoloji proqramların maliyyələşdirilməsi vəsaitin ayrılması zəruridir. Ekoloji fondlar ekoloji tarazlığın pozulmasına qarşı təşkil olunan proqramların maliyyələşdirilməsinin əsas mənbəyidir. Ekoloji fondların məqsədi və fondun vəsaitlərindən istifadə “Ətraf mühitin mühafizəsi” haqqında 5 mart 2004-cü il tarixli Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən həyata keçirilir.

Son illər Azərbaycanda ətraf mühitlə bağlı qəbul olunmuş dövlət proqramlarının icrasına diqqətin artırılması, mövcud ekoloji problemlərin daha səmərəli həll edilməsi məqsədilə müvafiq sərəncamların imzalanması bu sahənin ölkədə prioritet olduğunu göstərir.

Açar sözlər: ekoloji proqramlar, ətraf mühit, maliyyələşmə, təbii sərvətlər, fond

<https://doi.org/10.59849/2409-4838.2024.1.106>

GİRİŞ

Təbiətdən mühafizə tədbirlərinin həyata keçirməsi və ekoloji proqramların maliyyələşdirilməsi üçün ayrılan vəsait mənbələrini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

a) müxtəlif səviyyəli büdcələr – təbii resuslardan istifadəyə görə alınan ödənişlər, ətraf mühitin çirkləndirilməsi səbəbindən alınan cərimələr, müxtəlif müəssisələrdən yığılan vergilər;

b) müəssisə, təşkilat, şirkətlərin vəsaiti;

c) büdcədən kənar ərazi ekoloji fondlar;

d) ekoloji sığorta fondu;

e) bank kreditləri;

ə) əhalinin vəsaiti (xarici, hüquqi və fiziki şəxslərin könüllü vəsaitləri də daxil).

27-ci maddəsində öz əksini tapmışdır:

1) *Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə fondlar ətraf mühitin mühafizəsində təxirəsalınmaz tədbirlərin, ona vurulan zərərin aradan qaldırılmasının və kompensasiya verilməsinin, yaşlılıqları mühafizə tədbirlərinin, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində başqa tədbirlərin maliyyələşdirilməsi üçün yaradılır [1].*

2) *Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada dövlət və ictimai fondları yaradıla bilər.*

3) *Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə dövlət fondu təbiətdən istifadəyə görə ödəmələr, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə alınan cərimələr, qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydada müsadirə edilən ovçuluq və balıqçılıq alətlərinin və qeyri-qanuni əldə edilən məhsulların satışından daxil olan vəsaitlər, yaşlılıqların götürülməsinə (kəsilməsinə), zədələnməsi-*

nə və ya məhv edilməsinə görə ödənilən bərpa dəyəri, qrantlar, könüllü ianələr, habelə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə zidd olmayan başqa daxilolmalar hesabına təşkil edilir [1].

4) *Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə dövlət fonduna daxil olan vəsaitin 7 faizi dövlət büdcəsinə köçürülür [1].*

Təbiətin mühafizəsi üzrə dövlət fondunun vəsaitləri aşağıdakı tədbirlər üçün istifadə edilir:

- elmi tədqiqat işlərinə, ehtiyat qənaətedici və ekoloji təmiz texnologiyaların tətbiqinə;
- təbiətdən istifadəçilər tərəfindən həyata keçirilən təbiətin mühafizəsi obyektlərinin tikintisinin, yenidən qurulmasının maliyyələşdirilməsinə;
- ətraf mühitin çirklənməsi nəticəsində dəymiş ziyanın bərpası sahəsində həyata keçirilən tədbirlərə;
- çirklənmə və digər mənfi təsirlər nəticəsində vətəndaşların sağlamlığına və ətraf mühitə vurulmuş zərərin bərpasına görə onlara təyin olunmuş kompensasiyanın verilməsinə;
- ətraf mühitin pozulmuş ekoloji tarazlığının bərpasına, proqram, layihələrin, normativ metodiki sənədlərin işlənməsi və həyata keçirilməsinə;
- ekoloji tərbiyə və təhsilə;
- xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin mühafizəsinə;
- nadir və nəsli kəsilməkdə olan fauna və flora növlərinin mühafizəsinə və bərpasına;
- ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində dövlət orqanlarının maddi-texniki bazasının yaradılmasına və inkişafına;
- ətraf mühitin dövlət monitorinqinin təşkili və keçirilməsinə;
- ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində çalışan mütəxəssislərin həvəsləndirilməsi məqsədilə onların maddi stimullaşdırılmasına [7, s.193].

Sırr deyil ki, müstəqilliyin ilk dövründə ətraf mühütün mühafizə tədbirlərinin maliyyələşdirilməsi həlli olduqca çətin olan məsələyə çevrilmişdir. Ekoloji məqsədlər üçün mərkəzi büdcədən demək olar ki, vəsait ayrılır, şəxsi vəsaitlərin isə həcmi çox cüzi idi (0,2-0,3%). Keçmiş SSRİ dövründə də, təbiəti mühafizəyə yönəldilən vəsaitin həcmi milli gəlirin həddən çox az faizini təşkil edirdi. Məsələn, bu rəqəm bütün ittifaq üzrə 0,8-1,2%, Pribaltika Respublikaları üzrə 1,5-1,7%, Gürcüstan üzrə 0,7-1,0%, Azərbaycan üzrə isə 0,3-0,5% təşkil edirdi [10, s. 47]. Müqayisə üçün qeyd etmək lazımdır ki, təbiəti mühafizə tədbirlərinə hər il ümumi daxili məhsulun 2-3%-i qədər vəsait lazımdır. Məhz bu səbəbdən yalnız büdcədən maliyyələşdirilməli olan kommunal-məişət tullantıları sularının təmizləyici qurğularının tikintisi 1994-cü ildə dayandırılmışdır. Gəncədə (gücü 150 min.kub m/gün), Şirvanda (45-50 min kub m), Sumqayıtda (290 min kub m), Mingəçevirdə (140 min kub m), Masallıda (10 min kub m), Ağdamda (10 min kub m) və s. 80-cı illərdən tikilən təmizləyici qurğuların da tikintisi dayandırılmışdır. Bakıda 1972-ci ildən tikilən, layihə gücü 940 min kub m olan təmizləyici qurğunun yalnız birinci növbəsi (600 min kub m gücündə) 1990-cı ildə təhvil verilmişdir. Əksər sahələrdə, o cümlədən Bakıda kanalizasiya xətlərinin tam olmaması üzündən fəaliyyət göstərən 20-dən çox təmizləyici qurğu səmərəsiz işləyirlər [3, s. 28].

ƏSAS HİSSƏ

Azərbaycan Respublikası dövlət büdcəsi haqqında qanuna əsasən Dövlət Fondu dövlət büdcəsinə, yerli fondlar isə müvafiq yerli büdcələrə daxil edilmişdir. Dövlət ətraf mühitinin mühafizə fondunun büdcə strukturu regional və yerli olmaq şərtilə iki yerə ayrılır. Prinsipcə, mövcud qanunvericiliyə görə, hər bir region müstəqil olaraq öz vəsaiti hesabına fond yarada bilər və dövlət regional və yerli fondlar arasında vəsaitlərin köçürülməsini təmin edir. Fondlar həmçinin yerli və regional hakimiyyət orqanlarının ətraf mühitin mühafizəsi üçün ayrılan müvafiq vəsaitlərinin istifadəsinə dair qərar qəbul edə bilərlər.

Təşkilati olaraq, yarandığı gündən bəri Azərbaycan Respublikasının Dövlət Fondu "Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi" nə tabedir və qanunvericilik bu Nazirliyi "Baş menecer" olaraq təyin edir. Yəni, fond tərəfindən ətraf mühitin mühafizəsi üçün təşkil olunan proqramlara ayrılan maliyyə

vəsaitləri “Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi” tərəfindən təsdiqlənir. Dövlət büdcəsinin tərkib hissəsi kimi Dövlət Fondu hüquqi şəxs deyil. Bu səbəbdən öz təşkilati idarəetmə quruluşuna və aparatına sahib deyil. Fondun vəsaitlərinin idarə olunması ilə bağlı tapşırıqların yerinə yetirilməsi üçün hər il nazirliyin mütəxəssisləri arasında işçi qrupu yaradılır və təsdiqlənərək əmr verilir. Bu işçi qrupu Fond tərəfindən maliyyələşdirilən layihənin seçilməsindən məsuldur. Dövlət Fondu “Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi”nin struktur bölmələri tərəfindən təklif olunan büdcə proqramları üzrə fəallıyyət göstərir. Ekoloji layihələrin icrası Nazirliyin Mərkəzi Aparatı və onun region bölmələri tərəfindən həyata keçirilir. Respublikamızda Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin “Ekoloji fondlar” şöbəsi əsasən metodik təlimatların hazırlanması, fonda daxil olan gəlirlərin hesablanması, fondun vəsaitlərinin xərclənməsi ilə əlaqəli məsələlər ilə məşğuldur. Maliyyə mənbələri Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin funksional bölmələri tərəfindən həyata keçirilir. Dövlət Fonduna vəsait daxilolmalarının mənbələri milli qanunvericiliklə müəyyən edilir. “Ətraf mühitin qorunması haqqında” qanuna əsasən bunlara aşağıdakılar daxildir:

- Ətraf mühitin çirklənməsi üçün kolleksiya (atmosferə çirkləndirici tullantılar üçün stasionar və mobil mənbələrdən olan maddələr, çirkab suların suya axıdılması, obyektlər və qatı tullantıların artması), əsas gəlir mənbəyi kimi xidmət edir;

- Ətraf mühitin mühafizəsi norma və qaydalarının pozulmasına və zərərə görə ayırmalar, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyinin pozulması nəticəsində iqtisadi və digər fəaliyyətlər nəticəsində ətraf mühit;

- Müəssisə, idarə, təşkilat və məqsədli və digər könüllü vətəndaşlar.

Respublikamızda 1989-cu ildə büdcədən kənar xüsusi təbiəti mühafizə fondu yaradılmış və onun formalaşması və istifadəsi haqqında qaydalar Respublika Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilmişdir. Həmin fond əsasən, ətraf çühi çirkləndirməyə və tullantıların yerləşdirilməsinə görə ödəmələr və cərimə, iddialardan gələn vəsait hesabına formalaşır. Hazırda bir çox ölkələrdə, aparıcı maliyyə mənbəyi kimi ekoloji fondlar fəaliyyət göstərir. Fondlar investisiyaların təbiəti mühafizəyə yönəldilməsinə kömək göstərsə də, sonralar onların səmərəsi azaldı. Çünki nəzərdə tutulan ödəmələrin məbləği ilə faktiki daxil olan vəsaitlərin arasında böyük fərq var idi. Toplanılan məlumatlara əsasən, ödəmələrin indeksləşməsi Azərbaycanda 1992-ci ildən bəri aparılmamışdır. Ödəmələrin toplanması isə 10-30% arasında dəyişir [9, s. 123].

Regional ətraf mühiti mühafizə fondları

Hazırda ölkələrin bir çoxunda aparıcı maliyyə mənbəyi kimi ekoloji fondlar fəaliyyət göstərir. Fondlar investisiyaların təbiəti mühafizəyə yönəldilməsinə kömək göstərsə də, sonralar onların səmərəsi xeyli azalmışdı. Çünki nəzərdə tutulan ödəmələrin məbləği ilə faktiki daxil olan vəsaitlərin arasında böyük fərq yaranmışdı. Ekoloji siyasətin həyata keçirilməsində ən əsas vasitələrdən biri dövlətlərarası, dövlət region ekoloji proqramların hazırlanması və realizə edilməsidir. Proqramların maliyyələşdirilməsi Azərbaycanda 1980-cı illərdə əsasən dövlət büdcəsindən, ittifaq və Respublika tabeliyində olan nazirliklərin vəsaitləri hesabına yerinə yetirildi. 90-cı illərdə ekoloji fondların yaranması ilə proqramlar həmin fondlar hesabına həyata keçirilməli idi. Lakin SSRİ-nin dağılması bu məsələni xeyli arxaya atdı. 1995-ci ildən Dünya Bankının köməkliliyi ilə işlənən və 1997-ci ildə hazır olan “Milli fəaliyyət planı” isə həm bankı, həm də donor ölkələrin və beynəlxalq fondların vəsaiti ilə, üstün tədbirlər üçün, tender vasitəsilə maliyyələşdirildi [2]. 1992-ci ildə Rusiyada 150-dən çox ekoloji təmayüllü proqram hazırlandı. Onlar əsasən federal ekoloji fond vəsaiti hesabına yerinə yetirilməli idi. Lakin federasiya subyektləri 10%-lik paylarını keçirmədiklərindən həmin proqramlar maliyyələşdirilmədi. Hətta müəyyən edilmişdir ki, ekoloji fondların vəsaitlərinin xərclənməsində xeyli pozuntular vardır. Vəsaitlər başqa məqsədlərə xərclənir. Azərbaycanda da ekoloji qeyri-büdcə fondunun hesabına bəzi mühafizə tədbiri yerinə yetirilmişdir. Düzdür, həmin fondun Bakı Şəhər İcra hakimiyyətinə 90-cı illərdə yaşıllıqların bərpası üçün müvafiq miqdarda vəsait keçirilmişdir [6, s. 58]. Lakin həmin vəsaitlərin xərclənməsi barədə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinə heç bir hesabat təqdim olunmamışdır. Bakı Şəhər Kommunal təsərrüfat idarəsinə isə həmin fonda daxil ola-

caq vəsaitdən maliyyə köməyi göstərilmişdir. Lakin həmin fondan ümumi maliyyə qaydalarına müvafiq təbiəti mühafizə tədbiri yerinə yetirilməmişdir. Bunun əsas səbəblərindən biri də odur ki, həmin fondun qanunla nəzərdə tutulmuş idarə heyəti olmamış, hər hansı bir tədbirlər planı hazırlanmamışdır. Yuxarıdakılardan əlavə, texnika, texnologiyanın qeyri-təkmilliyi, qəzaların ehtimalı çox olduğundan, habelə təbii iqlim şəraitinin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq, yeni xüsusi bir fondun-ekoloji təhlükəsizlik fondunun, yaxud sığorta fondunun təşkil edilməsi zərurəti meydana çıxır (5%-dən az olmamaq şərti).

Müəssisələrin ətraf mühiti mühafizə fondları.

Bu fondlar ekoloji özəlləşdirilən obyektlərdə təbiəti mühafizə amillərinin nəzərə alınması və ekoloji ekspertiza aparılması sayəsində yaradılır. Həmin fondun formalaşma mənbələri aşağıdakılardır:

- müəssisənin yeni sahibinin ona əvəzsiz verilən təbiəti mühafizə obyektlərinin qiyməti;
- müəssisə balansında olan təbiəti mühafizə obyektləri üzrə amortizasiya ayrımları;
- məqsədli faizsiz kreditlərinin vəsaitləri;
- təbiəti mühafizə ehtiyaclarına nəzərdə tutulan məqsədli maliyyə vəsaitləri [8, s. 52].

Ekoloji fondlara daxil olan vəsaitlərin daha səmərəli formalarının axtarışı bir vaxtlar bir sıra regionlarda ekoloji bankların (ekobanklar) yaranmasına səbəb olmuşdu. Belə banklar Saratovda, Bakıda, Premdə və başqa şəhərlərdə fəaliyyət göstərirdi.

Ekoloji özəlləşdirmə fondu özəlləşdirilən obyektlərdə təbiəti mühafizə amillərinin nəzərə alınması və ekoloji ekspertiza aparılması sahəsində yaradılır. Həmin fondun formalaşma mənbələri aşağıdakılardır:

- müəssisənin yeni sahibinin ona əvəzsiz verilən təbiəti mühafizə obyektlərinin qiyməti;
- müəssisə balansında olan təbiəti mühafizə obyektləri üzrə amortizasiya ayrımları;
- məqsədli faizsiz kreditlərin vəsaitləri;
- təbiəti mühafizə ehtiyaclarına nəzərdə tutulan məqsədli maliyyə vəsaitləri [9, s. 37].

Ekoloji fondlara daxil olan vəsaitlərin daha da səmərəli formalarının axtarışı bir vaxtlar bir sıra regionlarda ekoloji bankların (ekobanklar) yaranmasına səbəb oldu. Belə banklar Saratovda, Bakıda, Premdə və başqa şəhərlərdə fəaliyyət göstərirdi. Bütövlükdə, ödəmələrin və xüsusi fondların vəsaitlərinin istifadəsinin təhlili göstərir ki, təbiəti mühafizə tədbirlərinin maliyyələşdirmə məbləği, ümumiyyətlə, ekoloji vəziyyəti sabitləşdirmək üçün kifayət deyildir. Əksər hallarda, tətbiq edilən ödəmələr rəmzi xarakter daşıyır və heç də öz vəzifələrini yerinə yetirmirdi. Bir sıra ölkələrdə ekoloji fondlardan təbiəti mühafizə istiqamətli obyektlərin tiukintisinə təxminən 25% vəsait xərclənirdi [8, s. 69].

Yerli təbiətin mühafizəsi fondlarının vəsaitlərinin istifadəsi istiqamətlər

İqtisadi fəaliyyətin bütün növləri təbii mühitə mənfi antropogen təsirin azaldılmasına və ya aradan qaldırılmasına, təbii resurs potensialının qorunmasına, yaxşılaşdırılmasına və səmərəli istifadəsinə yönəldilmiş ətraf mühitin mühafizəsi tədbirləridir. Ətraf mühitin mühafizəsi tədbirləri istehsalın inkişafı və demoqrafik artım nəticəsində gələcək dəyişiklikləri nəzərə alaraq ətraf mühitin keyfiyyətinə dair normativ tələblərə uyğunluğu təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Təbiəti mühafizə fondları milli, regionlararası, regional və yerli ola bilər. Sadaladığımız ilk üç növ təbiəti mühafizə fondları yerli fondların mövcud vəsaitlərini üstələyən böyük ekoloji proqramların və ətraf mühitin mühafizəsi tədbirlərinin həyata keçirilməsi məqsədi daşıyır. Yerli təbiəti mühafizə fondları aşağıdakı fondlardan ibarətdir:

- Emissiya vergiləri və müəssisələrdən alınan ödənişlər (atmosferə atılan tullantılara, su obyektlərinə atılmalarına, bərk tullantıların ətraf mühitə atılmasına görə);
- Resurslardan istifadəyə görə vergilər və ödənişlər;
- Təzminat depozitləri və istifadə istiqrazları;
- Ekoloji qanunvericiliyin pozulması nəticəsində ətraf mühitə dəymiş zərərin ödənilməsi üçün tələb olunan vəsaitlər;

- Emissiyaya görə müəssisələrin ödənişi (lisenziya haqları);
- Ekoloji qanunvericiliyin pozulmasında təqsirli olan hüquqi və fiziki şəxslərdən inzibati və məhkəmə qaydasında alınan cərimələr [5, s. 123].

Yerli təbiəti mühafizə fondlarının vəsaitlərinin müəyyən hissəsi ehtiyatda saxlanılaraq sığorta fondu formalaşıdır. Bilər ki, onun vəsaiti gözlənilmədən baş verə biləcək təbii proseslər və hadisələrin mənfi nəticələrinin, ətraf mühitə dəymiş ziyanın aradan qaldırılmasına sərf olunur.

Yerli təbiəti mühafizə fondlarının vəsaitləri aşağıdakı istiqamətlərdə istifadə olunur:

1) ətraf mühitin yaxşılaşdırılması;
2) ətraf mühitin mühafizəsi, təbii ehtiyatların bərpası üzrə tədbirlərin və proqramların həyata keçirilməsi, yaşayış məntəqələrinin abadlaşması və hidrometeorologiya;

3) ətraf mühitin mühafizəsi, geologiya və hidrometeorologiya sahəsində elmi tədqiqatlar;

4) az tullantılı, resurs və enerjiyə qənaət edən texnologiyaların, o cümlədən, xammal və plastik tullantıların yığılması, daşınması və təkrar istifadəsi və utilizasiyası üçün texnologiyaların, avadanlıqların istehsalat tətbiqi, ətraf mühitə zərərli təsirlərin azaldılması;

5) layihə-smeta sənədləri olduqda ətraf mühitin mühafizəsi obyektlərinin tikintisi, yenidən texniki baxış və əsaslı təmir olunması;

6) Respublikanın təbii sərvət potensialının öyrənilməsi, təsərrüfat və digər fəaliyyət nəticəsində zədələnmiş təbiət obyektlərinin bərpası, flora və faunanın mühafizəsi, çoxalması və uçotu;

7) Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin yaradılması və onların təbii komplekslərinin və obyektlərinin mühafizəsini təmin etmək üçün tədbirlərin həyata keçirilməsi, o cümlədən, qoruqların və təbiət abidələrinin inkişafı, habelə qədim parkların bərpası və yenidən qurulması, uşaq bağçalarının yaradılması və təşkili, nadir və nəsli kəsilməkdə olan heyvan növlərinin yetişdirilməsi, zooloji bağlar, yabanı bitkilərin becərilməsi üçün xüsusi bağlar (botanika və dendroloji bağlar, uşaq bağçaları, təsərrüfatlar, istixanalar və s.);

8) ətraf mühitin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan istifadə sahəsində texniki normativ hüquqi aktların və digər qanunvericilik aktlarının, layihələrinin hazırlanması;

9) ətraf mühitin mühafizəsinə, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadəyə və hidrometeoroloji fəaliyyətin təmin edilməsinə yönəlmiş yeni növ avadanlıq və texnologiyaların yaradılması üzrə elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işləri;

10) avtomatlaşdırılmış monitorinq sistemlərinin və onlar üçün texniki vasitələrin yaradılması, ətraf mühitin mühafizəsi, təbii ehtiyatlardan istifadə və hidrometeoroloji fəaliyyət sahəsində problemlərin həlli üçün proqram təminatının hazırlanması;

11) təbii ehtiyatların kadastrlarının və ətraf mühitin monitorinqinin aparılması, ətraf mühitə təsir edən obyektlərin dövlət qeydiyyatı;

12) bioloji və landşaft müxtəlifliyinin qorunmasına, müəyyən ərazidə mənfi sosial-iqtisadi və ekoloji nəticələrin qarşısının alınmasına yönəlmiş tədbirlər (abadlıq, səs-küyə nəzarət, əhalinin su təchizatının yaxşılaşdırılması və s.) su və bataqlıq ekoloji sistemlərinin mühafizəsi və bərpası;

13) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq ətraf mühitin qiymətləndirilməsinin, habelə ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsinin nəticələrinə əsasən ekspertiza işlərinin aparılması;

14) ətraf mühitin mühafizəsi üzrə laboratoriya tədqiqatlarının aparılması;

15) geoloji kəşfiyyat işləri üçün istehsalat avadanlığının alınması;

16) Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin ərazi orqanlarının və onun tabeliyində olan təsərrüfat fəaliyyəti ilə məşğul olmayan digər təşkilatların, o cümlədən nəqliyyat vasitələrinin, aşkarlayıcı qurğuların alınması və texniki xidmət göstərilməsinin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi;

17) ətraf mühitin mühafizəsi fəaliyyəti üçün istifadə olunan və Respublika Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin ərazi orqanları tərəfindən idarə olunan və ya icarəyə götürülən bina və tikililərin əsaslı və cari təmiri, saxlanması, təsərrüfat fəaliyyəti;

18) ətraf mühitin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə əməl olunmasına nəzarət edən daxili işlər orqanlarında ekoloji polis bölmələrinin qismən maliyyələşdirilməsi;

19) ətraf mühitin mühafizəsi ilə bilavasitə bağlı olan digər sahələr – Yerli ekoloji fondlar üçün xərclər smetaları Azərbaycan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və regional təbii sərvətlər və ətraf mühitin mühafizəsi komitələri, habelə yerli maliyyə orqanları ilə razılaşdırılmaqla bu fondların müvafiq rəhbərləri tərəfindən hazırlanır və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada təsdiq edilmək üçün regional, Bakı şəhər, şəhər və rayon icra komitələrinə göndərilir [4, s. 378].

Yerli ətraf mühitin mühafizəsi fondlarından vəsaitlərin xərclənməsi ekoloji fəaliyyətlə əlaqəli olmayan fəaliyyətlərə icazə verilmir və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq həyata keçirilir.

YEKUN NƏTİCƏ

Davamlı inkişaf sürətlə artan əhalinin tələbatını ödəmək üçün əmtəə istehsalının və xidmətlərin genişləndirilməsini tələb edir. Ayrı-ayrı istehsal sahələrində çəkilən xərclərin cəmi ekoloji sahələrə sərf olunan məsrəfləri tənzimlənmə imkanlarına malik olmalıdır. Burada əsas məsələ ekoloji xərcləri istehsal olunan məhsulların maya dəyərinə daxil olan xərclər hesabına təmin olunmasıdır. Bu prosesdə iqtisadi ekologiyalaşdırma müəyyən normativlər əsasında öz həllini tapmış olar. Təbii ehtiyatlardan istifadədə bu məsələ dünya iqtisadiyyatı qarşısında diqqəti cəlb edən ən vacib məsələlərdən sayılır. Müasir ekoloji-iqtisadi sistem, hazırki texnogen inkişaf növünün dayanıqlı ekoloji balanslaşdırılmış inkişaf növü ilə əvəzlənməsini tələb edir. İqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində yeni ekoloji-iqtisadi layihələrin və proqramların yaranması üçün iqtisadi inkişafda ekologiyanın nəzərə alınması konsepsiyasının işlənilib hazırlanması zəruridir. Bunun üçün bütöv iqtisadiyyat, onun sahələri və kompleksləri üçün prioritet və məqsədlərdə əhəmiyyətli dəyişikliklərin aparılması lazım gəlir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının ekoloji qanunvericiliyi (normativ-hüquqi aktlar toplusu): [1 cildə] – Bakı: – 2006, – 760 s.
2. Atakişiyev, M.C. Təbiətdən istifadənin iqtisadiyyatı (dərslük) / M.C. Atakişiyev. – Bakı: Təfəkkür, – 2004. – 220 s.
3. Bayramov, K.B. Təbiətdən istifadənin iqtisadi və ekoloji problemləri / K.B. Bayramov. – Bakı: ADPU, – 2012. – 120 s.
4. Əliyev, F. Ekologiya (dərslük) / F. Əliyev, A. Bədəlov, E. Hüseynov – Bakı: – 2006. – 453 s.
5. Göyçaylı, Ş.V. Təbiətdən istifadənin iqtisadi və ekoloji əsasları (dərslük) / Ş.V. Göyçaylı, T. Ə. İsmayılov – Bakı: – 2006, – 176 s.
6. Xəlilov, T.A. Ekologiya və ətraf mühiti mühafizənin əsasları / T.A. Xəlilov. – Bakı: – 2009. – 232 s.
7. Quliyev, T.Ə. Təbiətdən istifadənin və ətraf mühitin mühafizəsinin iqtisadiyyatı / T.Ə. Quliyev. – Bakı: – 2006. – 260 s.
8. Qurbanzadə, A.A. Ekologiya : sosial-iqtisadi əsasları / A.A. Qurbanzadə. – Bakı: – 2010. – 159s.
9. Məmmədov, Z.S. Təbiətdən istifadənin iqtisadiyyatı (dərs vəsaiti) / Z.S. Məmmədov. – Bakı: ADNA nəşriyyatı, – 2010. – 229 s.
10. Голуб, А.А. Экономика природопользования: Учеб. Пособия для вузов / А.А. Голуб, Е.Б. Струкова – Москва: Аспект-Пресс, – 1995. – 188 с.

ENVIRONMENTAL FUNDS AS THE MAIN SOURCES OF FINANCING OF ENVIRONMENTAL PROGRAMS

I.B. Khalilov, N.M. Babaeva

Environmental programs are a system of programs covering environmental protection, improvement of the ecological situation, maintenance of ecological balance and rational use of natural resources. Environmental programs implemented in various regions of our republic purposefully and essentially serve to improve the standard of living of the population, develop the country's economy, improve environmental conditions, and rational use of natural resources. Environmental funds are the main source of funding for programs aimed at countering the disruption of the ecological balance. The appointment of environmental funds and the use of the Fund's funds are carried out in accordance with the Law of the Republic of Azerbaijan "On Environmental Protection" dated March 5, 2004. The increased attention to the implementation of state environmental programs adopted in recent years in Azerbaijan, the signing of relevant orders in order to more effectively solve existing environmental problems indicates the priority of this area in the country.

Keywords: *environmental programs, environment, financing, natural resources, fund*

ПРИРОДООХРАННЫЕ ФОНДЫ КАК ОСНОВНЫЕ ИСТОЧНИКИ ФИНАНСИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОГРАММЫ

И.Б. Халилов, Н.М. Бабаева

Экологические программы - это система программ, охватывающих охрану окружающей среды, улучшение экологической ситуации, поддержание экологического равновесия и рациональное использование природных ресурсов. Экологические программы, реализуемые в различных регионах нашей республики, целенаправленно и по существу служат повышению уровня жизни населения, развитию экономики страны, улучшению экологических условий, рациональному использованию природных ресурсов. Экологические фонды являются основным источником финансирования программ, направленных на противодействие нарушению экологического баланса. Назначение экологических фондов и использование средств Фонда осуществляется в соответствии с законом Азербайджанской Республики "Об охране окружающей среды" от 5 марта 2004 года. Повышение внимания к реализации принятых в последние годы в Азербайджане государственных программ в области окружающей среды, подписание соответствующих распоряжений с целью более эффективного решения существующих экологических проблем свидетельствует о приоритетности этой сферы в стране.

Ключевые слова: *экологические программы, окружающая среда, финансирование, природные ресурсы, фонд*